

*До разової спеціалізованої
вченої ради ID 14118
Національного наукового центру
«Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України*

РЕЦЕНЗІЯ

**доктора юридичних наук, старшого дослідника,
головного наукового співробітника Національного наукового центру
«Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України
Попович Ірини Миколаївни
на дисертацію Ципліцького Дмитра Олеговича «Організація і тактика
проведення слідчих (розшукових) та процесуальних дій за участю
захисника», представлену на здобуття ступеня доктора філософії
в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»**

Актуальність теми дослідження. Дисертаційне дослідження присвячене комплексному вивченню концептуальних теоретичних, методологічних, правових, праксеологічних засад діяльності захисника у слідчих (розшукових) і процесуальних діях під час досудового розслідування та в судовому провадженні.

Залучення захисника до участі у слідчих (розшукових) і процесуальних діях можна визначити як одну із найважливіших гарантій забезпечення справедливого кримінального судочинства, адже це сприяє дотриманню та захисту основоположних прав підозрюваного, обвинуваченого, унеможливленню їх обмеження або протиправного посягання на них, мінімізацію психологічного тиску на особу тощо.

Разом із тим, останні зміни, яких зазнало кримінальне процесуальне законодавство, зумовлені потребою врегулювання порядку здійснення кримінального провадження в умовах правового режиму воєнного стану, додали ще більшої неоднозначності у порядок вирішення окремих запитань, що виникають під час здійснення кримінальної процесуальної діяльності. Це стосується, зокрема, таких запитань, як дискусійна участь захисника у

слідчих (розшукових) діях, особливості фіксації ходу та результатів слідчих (розшукових) дій, проведених у такому форматі та ін.

Незважаючи на багатоаспектність розгляду сучасними науковцями питань реалізації у кримінальному провадженні особи права на захист, комплексних досліджень, присвячених проблематиці організації і тактики проведення слідчих (розшукових) і процесуальних дій за участю захисника, останнім часом у вітчизняній правничій науці проведено не було, хоча окремі аспекти такої діяльності зазнали суттєвих змін й набули в черговий раз апогею своєї актуальності. Це, зокрема, зумовлено процесами цифровізації, яка не оминає і сферу кримінального судочинства, запровадженням правового режиму воєнного стану та іншими чинниками. У зв'язку з цим вважаємо нагальною та актуальною обрану тему дисертаційного дослідження.

Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій. Проведене дослідження, за характером і змістом вирішуваних запитань, є одним із перших в Україні комплексних наукових досліджень правових, організаційних і тактичних засад участі захисника у слідчих (розшукових) та процесуальних діях на етапі досудового розслідування та у судовому провадженні. У роботі на підставі аналізу чинного законодавства, правозастосовної практики, рішень Європейського суду з прав людини та емпіричних матеріалів сформульовано низку положень, висновків і пропозицій, що мають наукову новизну, серед яких:

вперше:

– запропоновано генезу нормативного становлення та розвитку наукових досліджень щодо участі захисника у кримінальному провадженні пов'язувати з моментом нормативного закріплення такої процесуальної фігури, як захисник, та виокремлено вісім основних етапів розвитку відповідного інституту: від формування інституту присяжних повірених до сучасного етапу, пов'язаного з викликами воєнного стану, цифровізацією кримінального провадження та трансформацією форм реалізації права на захист;

– визначено, що діяльність захисника у кримінальному провадженні є самостійним видом професійної правничої діяльності, яка має комплексний характер та поєднує правові, організаційні, тактичні, психологічні, комунікативні, інформаційно-аналітичні та пізнавальні елементи, спрямовані на забезпечення прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого чи іншої особи, інтереси якої представляє адвокат;

– сформульовано авторське бачення структури діяльності захисника у кримінальному провадженні, яка охоплює участь у слідчих (розшукових) та інших процесуальних діях, самостійне збирання доказів, використання спеціальних знань, участь у судовому розгляді, оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності, участь у провадженнях на підставі угод, спеціальному кримінальному провадженні, а також у провадженнях щодо неповнолітніх та осіб, стосовно яких вирішується питання про застосування примусових заходів медичного характеру;

– розроблено науковий підхід до визначення тактики захисту як самостійної системи науково обґрунтованих прийомів, засобів, рекомендацій і способів діяльності адвоката, спрямованих на формування правової позиції, перевірку доказів сторони обвинувачення, ініціювання проведення процесуальних дій, використання спеціальних знань та формування альтернативних версій події;

– запропоновано класифікацію спеціальних знань, які можуть використовуватися захисником у кримінальному провадженні, залежно від їх змісту, джерела, суб'єкта застосування та функціонального призначення, а також визначено основні напрями використання таких знань під час захисту;

– визначено особливості діяльності захисника під час роботи з цифровими доказами, мобільними телефонами, комп'ютерною технікою, електронним листуванням, інформацією з месенджерів, соціальних мереж, відеозаписами, геолокаційними даними та іншими видами електронної інформації;

– розроблено підхід до визначення особливостей діяльності захисника у спеціальному кримінальному провадженні *in absentia*, що передбачає

необхідність розширення процесуальних гарантій адвоката в умовах відсутності комунікації з підзахисним;

удосконалено:

– наукове розуміння правової природи діяльності захисника у кримінальному провадженні як складної багаторівневої системи, яка не обмежується лише участю у слідчих (розшукових) діях або судовому розгляді, а включає комплекс взаємопов'язаних дій, спрямованих на реалізацію права на захист;

– підходи до визначення моменту виникнення права на захист та початку участі адвоката у кримінальному провадженні, з урахуванням практики Європейського суду з прав людини щодо необхідності забезпечення раннього доступу до захисника з моменту фактичного затримання особи;

– наукові підходи до діяльності захисника на етапі затримання особи, які передбачають перевірку законності затримання, фіксацію порушень прав затриманого, документування тілесних ушкоджень, забезпечення права на медичну допомогу, конфіденційне спілкування та своєчасне вручення повідомлення про підозру;

– положення щодо діяльності захисника під час обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, зокрема щодо перевірки обґрунтованості підозри, наявності ризиків, достатності доказів сторони обвинувачення, а також ініціювання альтернативних запобіжних заходів;

– наукові підходи до діяльності захисника під час укладення угод про примирення та угод про визнання винуватості, які передбачають перевірку добровільності волевиявлення особи, відсутності тиску, достатності доказової бази, законності умов угоди та оцінку її довгострокових наслідків для клієнта;

– положення щодо діяльності захисника у провадженнях про застосування примусових заходів медичного характеру, у яких особливого значення набувають питання доступу до медичної документації, участі незалежного психіатра та ініціювання повторних або додаткових експертиз;

– підходи до визначення особливостей діяльності захисника у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх, з урахуванням необхідності мінімізації психологічного тиску, недопущення навіювання та забезпечення додаткових гарантій прав дитини;

набули подальшого розвитку:

– положення про значення практики Європейського суду з прав людини для формування сучасних стандартів діяльності захисника, зокрема щодо забезпечення права на справедливий суд, конфіденційності спілкування адвоката з клієнтом, права на мовчання, допустимості доказів і гарантій ефективного захисту;

– наукові підходи до участі захисника у слідчих (розшукових) діях, зокрема під час допиту, обшуку, огляду, тимчасового доступу до речей і документів, пред'явлення для впізнання, проведення слідчого експерименту та інших процесуальних дій;

– положення щодо використання захисником спеціальних знань шляхом залучення експертів, спеціалістів, аудиторів, психологів, психіатрів, фахівців у сфері цифрових технологій, фінансового моніторингу та інших осіб, які володіють спеціальними знаннями;

– підходи до визначення ролі захисника у формуванні та перевірці доказової бази сторони захисту, зокрема шляхом витребування документів, отримання висновків фахівців, ініціювання експертиз, подання клопотань і скарг;

– наукові положення щодо необхідності вдосконалення кримінального процесуального законодавства України в частині розширення процесуальних можливостей захисника, конкретизації порядку використання спеціальних знань, забезпечення конфіденційності спілкування адвоката з клієнтом, а також посилення гарантій права на захист в умовах воєнного стану.

Окрім наведеного, у дисертації сформульовано й багато інших необхідних та корисних для науки та правозастосування висновків, положень і пропозицій.

Наукове та практичне значення роботи. Виконана наукова робота сприяє розв'язанню низки теоретичних і практичних питань, що мають важливе значення для розвитку положень криміналістики, підвищенню об'єктивності та ефективності виконання її завдань.

Теоретичні положення і практичні рекомендації, які знайшли своє відображення в дисертації, можуть у подальшому використовуватися у *правотворчій діяльності* – під час підготовки пропозицій щодо вдосконалення положень кримінального процесуального законодавства України, Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», а також інших нормативно-правових актів, що регламентують реалізацію права на захист, участь адвоката у доказуванні, використання спеціальних знань, цифрових доказів, укладення угод та здійснення захисту в умовах воєнного стану; у *правозастосовній діяльності* – у практичній роботі адвокатів, суддів, прокурорів, слідчих, дізнавачів, а також у системі підвищення кваліфікації адвокатів та інших учасників кримінального провадження, зокрема під час організації діяльності захисника на етапі затримання особи, обрання запобіжних заходів, участі у слідчих (розшукових) діях, укладенні угод, спеціальному кримінальному провадженні, а також під час роботи з цифровими доказами та використання спеціальних знань; у *науково-дослідній діяльності* – для подальшого розроблення проблем діяльності захисника у кримінальному провадженні, тактики захисту, участі адвоката у доказуванні, забезпечення права на захист в умовах цифровізації кримінального провадження та воєнного стану; в *освітньому процесі* – під час підготовки й проведення лекцій, семінарських і практичних занять із курсантами, студентами, слухачами, аспірантами та адвокатами, зокрема при викладанні навчальних дисциплін «Кримінальний процес», «Адвокатура України», «Доказування у кримінальному провадженні», «Участь захисника у кримінальному провадженні», «Практика Європейського суду з прав людини» та «Особливості здійснення захисту в умовах воєнного стану» тощо.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих в дисертації. Належний рівень наукової обґрунтованості результатів дослідження забезпечується вдалими оперуваннями позиціями науковців, викладеними у широкому колі наукових робіт, серед яких дисертаційні дослідження, монографії, наукові статті. Окремо слід зазначити, що дослідницька база рецензованого дослідження характеризується комплексним характером, про що свідчить використання широкої і різнобічної джерельної бази.

Аналіз положень дисертації засвідчує, що на всіх етапах дослідження використовувалися різні загальні та спеціальні методи наукового пізнання зокрема: методи формальної логіки (аналіз, синтез, індукція, дедукція, аналогія, узагальнення) – для визначення змісту понять «захисник», «діяльність захисника», «тактика захисту», «право на захист», «спеціальні знання», «цифрові докази», «угода про примирення», «угода про визнання винуватості», а також для формулювання висновків і пропозицій (у всіх розділах дисертації); історико-правовий – під час дослідження генези інституту захисника у кримінальному провадженні, етапів розвитку адвокатури та трансформації наукових підходів до визначення ролі захисника (розділи 1–3). Порівняльно-правовий застосовано для аналізу положень кримінального процесуального законодавства України, міжнародних правових актів, практики Європейського суду з прав людини та законодавства окремих іноземних держав щодо діяльності захисника (розділи 1–3). Також компаративістський метод сприяв дослідженню позитивного зарубіжного досвіду забезпечення права на захист, реалізації процесуальних повноважень адвоката, участі захисника у збиранні доказів, використанні спеціальних знань, укладенні угод та здійсненні захисту в умовах цифровізації кримінального провадження (розділи 1, 2);

Системно-структурний метод сприяв визначенню структури діяльності захисника у кримінальному провадженні, виокремленню її основних елементів, функцій, форм і напрямів, а також класифікації видів діяльності захисника залежно від стадії кримінального провадження та специфіку

слідчої ситуації й процесуальних особливостей справи (розділи 1–3). Формально-юридичний застосовано з метою аналізу норм Конституції України, Кримінального процесуального кодексу України, Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та інших нормативно-правових актів, що регламентують діяльність захисника (у всіх розділах дисертації).

Загальнонаукові методи застосовувалися під час опрацювання наукових джерел, судової практики, матеріалів кримінальних проваджень, формування практичних рекомендацій щодо діяльності захисника на різних стадіях кримінального провадження (у всіх розділах дисертації); статистичний – для узагальнення результатів аналізу судової практики, матеріалів кримінальних проваджень, рішень Європейського суду з прав людини, а також даних анкетування респондентів (у всіх розділах дисертації). Соціологічні методи використано з метою анкетування адвокатів, суддів, прокурорів, слідчих, дізнавачів, викладачів закладів вищої освіти, а також узагальнення результатів проведеного емпіричного дослідження (у всіх розділах дисертації).

Оцінка наукового рівня публікацій здобувача. Основні наукові результати роботи автора дисертації викладено у чотирьох наукових статтях у фахових виданнях. Крім того, достатня апробаційна база опублікованих матеріалів у збірниках тез доповідей на міжнародних та вітчизняних конференціях у кількості трьох публікацій.

Структура дисертації. Дисертація складається з анотацій (української та англійської зі списком публікацій здобувача), переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що об'єднують дванадцять підрозділів, загальних висновків (у тому числі висновків до кожного розділу), списку використаних джерел (283 найменування) і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 306 сторінок (12,75 ум. друк. арк.), з яких основний текст викладено на 246 сторінках (10,25 ум. друк. арк.).

Джерельну базу дослідження можна вважати цілком репрезентативною, в процесі виконання дисертаційної роботи автором опрацьовано достатню кількість наукових та нормативних джерел. Правовою

основою роботи є закони України та інші нормативно-правові акти. Емпіричну основу становлять статистичні й аналітичні матеріали Офісу Генерального прокурора, Міністерства юстиції України, Національної асоціації адвокатів України, Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, Державної судової адміністрації України, Верховного Суду, Національної поліції України та інших державних органів за 2021–2025 роки; матеріали Єдиного державного реєстру судових рішень за 2014–2025 роки; рішення Європейського суду з прав людини щодо забезпечення права на захист, права на справедливий суд, доступу до адвоката та допустимості доказів; матеріали кримінальних проваджень різних категорій; результати анкетування адвокатів, слідчих, дізнавачів, прокурорів, суддів та викладачів закладів вищої освіти. Емпіричні дослідження проведено в усіх регіонах України. Також використано власний практичний досвід здобувача, набутий під час здійснення адвокатської діяльності у кримінальних провадженнях різних категорій.

Наукові висновки і практичні рекомендації автора достатньо апробовані, про що свідчать оприлюднені доповіді на конференціях та акти впровадження, що додаються до дисертаційної роботи.

Дотримання академічної доброчесності. Аналіз змісту дисертації та наукових публікацій дисертанта, в яких висвітлені основні наукові результати дисертації, не дає підстав констатувати допущення ним порушень академічної доброчесності.

Дискусійні положення дисертаційної роботи. Позитивно оцінюючи теоретичний рівень дисертації та практичне значення сформульованих Д. О. Ципліцьким наукових положень, зауважимо, що окремі положення мають дискусійний характер і вимагають додаткового обґрунтування під час захисту. Серед них, зокрема, такі:

1. Автор ґрунтовно аналізує правові та організаційно-тактичні засади діяльності захисника під час досудового розслідування. Вочевидь доцільним виглядало б більш детальне висвітлення особливостей участі захисника у негласних слідчих (розшукових) діях, оскільки саме ця сфера

характеризується підвищеним ризиком обмеження права на захист, складністю доступу до інформації та необхідністю забезпечення балансу між інтересами кримінального провадження і правами особи.

2. Позитивно оцінюючи положення щодо використання захисником спеціальних знань, варто звернути увагу на те, що в роботі недостатньо розмежовано процесуальний статус експерта, спеціаліста, консультанта та інших осіб, які можуть залучатися стороною захисту під час збирання доказів. Більш чітке розмежування їхніх функцій, повноважень і значення для доказування дозволило б підсилити наукову обґрунтованість представлених у дослідженні положень.

3. Окремі положення, присвячені участі захисника у спеціальному кримінальному провадженні *in absentia*, мають безперечне практичне значення. Водночас робота могла б виграти від більш детального аналізу можливих шляхів забезпечення комунікації між захисником і підзахисним, який перебуває за межами України або місцезнаходження якого невідоме, а також від більш ґрунтовного аналізу та використання апробованого зарубіжного досвіду у цій сфері.

Викладені зауваження мають дискусійний характер, спрямовані на подальший розвиток наукових положень дослідження та не знижують загальної позитивної оцінки дисертаційної роботи, яка є самостійним, завершеним науковим дослідженням, виконаним на високому теоретичному та прикладному рівнях.

Загальний висновок. Наведене вище дає змогу упевнено говорити про загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи Ципліцького Дмитра Олеговича «Організація і тактика проведення слідчих (розшукових) та процесуальних дій за участю захисника» як кваліфікованої наукової праці на правах рукопису, що містить наукові положення, нові науково обґрунтовані теоретичні та прикладні результати проведених дисертантом досліджень, які мають істотне значення для галузі знань 08 «Право», зі спеціальності 081 «Право», і свідчить про особистий внесок здобувача в науку.

Дисертація «Організація і тактика проведення слідчих (розшукових) та процесуальних дій за участю захисника» відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44, а також Вимогам до оформлення дисертації, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40 (зі змінами, внесеними наказом Міністерства освіти і науки України від 31.05.2019 р. № 759), а її автор – Ципліцький Дмитро Олегович, на основі публічного захисту, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право», за спеціальністю 081 «Право».

Рецензент:

**Доктор юридичних наук,
старший дослідник,
головний науковий співробітник
Національного наукового центру
«Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України**

Ірина ПОПОВИЧ

Особу та підпис Ірини Попович засвідчую

*Завідувач
відділу кадрів*

Євген ТИРАНЕНКО